

na zgodnesrednjeveške spomenike kot na "spominske izdelke". Predstavljeni so izvori osrednjih konceptov, ki so omogočili kamnitim spomenikom postati veččutna materialna izpoved družbenega spomina.

V drugem poglavju *Locating the Cleulow Cross: Materiality, Place and Landscape* Joanne Kirton raziskuje funkcijo in pomen kamnitega križa, postavljenega na izpostavljeni naravni gomili ob vasi Wincle v Cheshiru. Spomenik naj bi pomagal usmerjati ljudi v pokrajini, olajševal srečanja ter ustvarjal praktično miselno karto. V okrožju Cheshire je ohranjenih še 17 sočasnih spomenikov, ki naj bi prav tako dajali poseben pomen lokaciji in ji dodajali vlogo ohranjanja spomina o pomenu prostora.

V Skandinaviji tradicija postavljanja runskih kamnov v spomin pokojnim izvira iz predkrščanskega obdobja, a je značilna za čas pokristjanjevanja Vikingov (10.–12. st.). Vera je bila izpovedana s simbolom križa in z napisi s krščansko formulacijo. Na Švedskem je znanih skoraj 4000 runskih kamnov. Ing-Marie Back Danielsson v poglavju *Walking Down Memory Lane: Rune-Stones as Mnemonic Agents in the Landscapes of Late Viking-Age Scandinavia* piše, da je bil prav dolgoživ družbeni spomin razlog za postavljanje runskih kamnov. Po njenem gre torej za poskus vpoklica dolgoročne trajnosti oziroma brezčasnosti, saj naj bi runski kamni bili tvorni spomeniki ali "mnemonic agents" z mogočnim vplivom na človeka. Kamni praviloma stojijo v skupini in so bili pomemben del pokrajine, saj so usmerjali vstop ljudi v liminalni prostor in ustvarjali njihovo osebno izkušnjo lokacije, kamnov ter njihovega pomena kot praga za vstop v drugi svet.

Meggen Gondek v *Building Blocks: Structural Contexts and Carved Stones in Early Medieval Northern Britain* je za interpretacijo kamnitih piktskih stavbnih blokov (5.–10. st.), t. i. *Pictish Class I stones*, okrašenih s plitvim živalskim reliefom, uporabila njihovo biografijo. Avtorica obravnava izvorno zgodbo teh kamnov skupaj s sekundarno uporabo, kopiranjem in obtokom. Najpogosteje se preučujejo v cerkvenem okolju, vendar so bili uporabljeni predvsem v utrdbah in naseljih. Pogosto so zavestno skriti pred pogledi, ker naj bi prenašali votivna sporočila, 'drugim' (the "others") v onstranstvo, kar ni bila redkost v predkrščanski Škotski.

Interdisciplinarni esej Clíodhne O'Leary *Memory, Belief and Identity: Remembering the Dead on Inisceiltra, Co. Clare* se ukvarja s človekovim gibanjem in družbenim spominom na majhnem otoku s petimi cerkvami, okroglim stolpom, kapelo, svetim vodnjakom in nekaj zemljenimi gomilami. Avtorica trdi, da so s križem okrašeni kamni na samostanskih grobiščih Inisceiltra ritualna pokrajina, kjer je gibanje urejeno med vrstami plošč in po poteh, ki so povezovalе vsako od cerkvenih zgradb s pokopališčem ter s tem vključevale osebno telesno izkušnjo.

Poglavje Iris Crouwers *The Biographies and Audiences of Late Viking-Age and Medieval Stone Crosses and Cross-Decorated Stones in Western Norway* nas popelje med kamnite križe na gričih zahodne Norveške, ki so običajno razumljeni kot produkt pokristjanjevanja in tako datirani v obdobje med 10. in 12. stoletjem. Avtorica meni, da so mlajši, in postavlja vprašanje, na katerega pogosto ni odgovora: kako dolgo po smrti ali pomembnem dogodku je bil postavljen spomenik?

V *Lifeways in Stone: Memories and Matter-Reality in Early Medieval Sculpture from Scotland* Mark A. Hall predstavi biografski pristop k raziskavam korpusa zgodnesrednjeveške klesarske in kiparske umetnosti na Škotskem. Osredotoči se na ugotavljanje pomena zgodnesrednjeveških spomenikov ne le za takratno družbo, ampak tudi za prostor in skupnosti vse do danes. Opozori na številne aspekte srednjeveške umetnosti, na katere kot arheologi redko pomislimo.

Poglavje *A Stone in Time: Saving Lost Medieval Memories of Irish Stone Monuments* avtorice Jenifer Ní Ghrádaigh poskuša dognati odnos srednjeveških skupnosti do tedanjih in starejših kamnitih skulptur ter odnos kasnejših družb do srednjeveške umetnosti. Avtorica je preučila pomembne irske artefakte 10. stoletja, od zlatih fibul do kamnitih križev, ter skušala izluščiti, kako so se odzivi na spomenike sčasoma spremenili.

Prispevek Howarda Williama *Hogbacks: the Materiality of Solid Spaces* se drugače prilagaja predmetnosti. Avtor ponovno ovrednoti "hogback" kamne, iz 10. in zgodnjega 11. stoletja, ki veljajo za posebnost anglo-skandinavskega komemorativnega kiparstva, in so pogosto razumljeni kot prikaz vikinške arhitekture. Relievi zveri na vogalih kamnov naj bi imeli apotropejski pomen in odsevajo socialne, ekonomske in politične razmere v severni Angliji v omenjenem času. Avtor v eseju prepričljivo predlaga širši pogled na vpliv in medmaterialnost teh spomenikov, ki so bili močno vezani na pokrajino, v kateri so bili postavljeni.

Ta izjemna publikacija, ki torej obravnava vrsto zgodnesrednjeveških kamnitih artefaktov iz različnih (socioloških, kulturnozgodovinskih, umetnostnih, religioznih in geografskih) vidikov, je dragocen izvor idej tudi za slovenske arheologe.

Saša ČAVAL

Emilio Marin, Franjo Šanjek, Michel Zink (ur.), *Les projets franco-croates et les savants français qui se sont illustrés dans la recherche et la valorisation du patrimoine croate / Francusko-hrvatski projekti i francuski znanstvenici, istaknuti u istraživanju i vrednovanju hrvatske baštine* (Actes du colloque intern. à l'Académie croate des Sciences et des Arts, le 29 sept. 2015). Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Paris 2016, ISBN: 978-2-87754-345-3 / 978-953-8014-04-8. 291 strani.

Knjiga, ki je v celoti dvojezična, je publikacija predavanj, prebranih na kolokviju, ki ga je Hrvaška akademija znanosti in umetnosti organizirala v okviru festivala *Rendez-vous*. Festival je pomenil predstavitev Francije na Hrvaškem in je z najrazličnejšimi manifestacijami po vsej državi potekal od maja do septembra leta 2015. Različne prireditve so zelo veliko pripomogle k prepoznavnosti Francije na Hrvaškem, na področju arheologije, ki se je predstavila s vsaj eno razstavo v Lošinjju in Zagrebu (Poti in promet po Jadranu v antiki med Apolonijo in Akvilejo), pa je sodelovanje med francoskimi in hrvaškimi arheologi in zgodovinarji antike že tradicionalno. Vsebinsko knjige uvede uvod izpod peresa enega od urednikov (Michel Zink), ki sledi več pozdravnim nagovorom, zaključijo pa jo kratak sklep, ki ga

je napisal Željko Tanjić, rektor Hrvaške katoliške univerze, in zaključne pozdravne besede glavnega tajnika Hrvaške Akademije Pavaa Rudana. Posebej je poudarjeno plodno sodelovanje med mlado hrvaško univerzo in francosko *Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, ki ima več kot 350-letno tradicijo.

Vsebina knjige je razdeljena na dva večja sklopa: prvi je posvečen skupnim hrvaško-francoskim projektom, drugi pa posameznim znanstvenikom, ki so hrvaški arheologiji in zgodovini pustili še posebej velik pečat. Med projekti je na prvem mestu raziskovanje cesarskemu kultu posvečenega svetišča v Naroni, ki je nastalo v času Avgustovega vladanja in igralo pomembno vlogo v času julijsko-klavdijske dinastije in poznejših vladarjev. Pierre Gros se je v članku omejil predvsem na obdobje cesarja Avgusta in v njem na kratko izvednotil pomembno publikacijo, ki je izšla eno leto pred pričujočo in je bila predstavljena v lanski številki *Arheološkega vrstnika* (P. Gros, E. Marin, M. Zink (ur.), *Auguste, son époque et l'Augusteum de Narona*. Actes du colloque organisé par l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres et l'Université catholique de Croatie, Paris 2015).

Naslednji zanimiv prispevek, ki nosi naslov "Na robovih Bizanca" in je posvečen francosko-hrvaškim raziskavam Salone, predvsem zgodnjekrščanske Salone, je Jean-Pierre Sodini pospremil z zelo obširnimi in izpovednim slikovnim gradivom. Salona je bila ne le metropola province Dalmacije, ki je igrala pomembno vlogo tudi in predvsem v poznorimskem in poznoantičnem obdobju, ampak je bila eno največjih mest v zahodnem delu rimskega imperija. Razdeljena je bila na staro in novo mesto (*urbs vetus* in *urbs nova*), od tod pogosta uporaba imena mesta v pluralu: *Salonae*. Za obzidjem, predvsem pa izven njega je stalo več zgodnjekrščanskih cerkev, med salonitanskimi nekropolami so posebej pomembne Manastirine, Marusinac in Kapljuč. Začetnik raziskovanja Salone na francoski strani je bil dolgoletni sodelavec hrvaških arheologov, nazadnje Emilia Marina, zdaj že pokojni Noël Duval. Pri zadnji monografiji (*Salona IV*), ki je izšla 2010, je še sodeloval kot avtor, drugi so bili poleg njega in Marina, ki je ekipo vodil, še Nancy Gauthier, Jean-Pierre Caillet in F. Prévot. Impozantna monografija vsebuje napise zgodnjekrščanske Salone od 4. do 7. stoletja po Kr., tako latinske kot manj številne grške, in je prava zakladnica podatkov o tedanjem prebivalstvu, o predstavnikih višjih in nižjih razredov, o mestni upravi v tistem času in o najrazličnejših vidikih mestne zgodovine v teh težkih stoletjih pred padcem zahodnorimskega imperija in po njem.

V naslednjem članku je Ivan Radman-Livaja orisal žalostno usodo pomembnega korpusa grških in italjskih vaz iz Arheološkega muzeja v Zagrebu, ki bi moral biti tiskan v okviru tovrstnih korpusov pri mednarodnem komiteju Akademij (*l'Union Académique Internationale*). Branka Vikić-Belančić (ki izida korpusa žal ni dočakala) in Valerija Damevski, kustosinji v muzeju, sta rokopis pripravili že na začetku osemdesetih let prejšnjega stoletja, izšel pa je šele 2008, in sicer tako v mednarodni seriji tovrstnih korpusov v francoščini kot tudi v okviru Arheološkega muzeja v Zagrebu, v obliki dvojezične publikacije, opremljene z bogatimi barvnimi fotografijami. Kljub veliki strokovni pomoči in prizadevanjih francoskih kolegov, da bi se za

rokopis pravočasno našla finančna sredstva za objavo, je trajalo skoraj 30 let, preden se je projekt uresničil.

Miljenko Jurković je predstavil francosko-hrvaško sodelovanje pri arheoloških raziskovanjih v Istri, namreč pri izkopavanjih zgodnjeresrednjeveške cerkve Sv. Marije Velike iz druge polovice 8. stoletja (Velika Gospa) v Balah (*Castrum Vallis*). Gre za sodelovanje med Mednarodnim raziskovalnim središčem pozne antike in zgodnjega srednjega veka v Zagrebu in enako usmerjenim raziskovalnim središčem na Zahodni univerzi v Parizu pod vodstvom avtorja članka in Jean-Pierra Caillet-a. Izkopani so bili cerkev, kapela in samostanski kompleks, sklopi arhitekture, ki so doživljali večje spremembe še v 10. in 11. stoletju. Gre za enega najzgodnejših primerov karolinškega samostana.

V zadnjem prispevku tega sklopa je Franjo Šanjek obravnaval najzgodnje stike med hrvaškimi in francoskimi učenjaki v srednjem veku, od Hermanna dalmatinskega iz prve polovice 12. stoletja, ki je iz rodne Istre odšel študirat v Chartres in Pariz, do Ioannesa Stoycusa iz Dubrovnika, ki je opravil doktorat iz umetnosti v Padovi (leta 1417), iz teologije pa v Parizu tri leta zatem. Bil je profesor na Univerzi v Parizu in se kot njen ambasador mudil pri papežu Martinu (ki je bil papež do leta 1431) in cesarju Sigismundu (1433–1437). Med osebnostmi, ki jih Šanjek obravnava, je tudi Juraj Slovinač, ki je bil ok. 1355/60 rojen v Brežicah v današnji Sloveniji, teolog in profesor na pariški univerzi, nekdanji študent na ‚Sorboni‘ in velik učenjak. Ta članek, ki sledi prispevku o valorizaciji arhitekturne dediščine, že uvaja drugi velik sklop monografije, posvečen velikim znanstvenikom. Emilio Marin je ovrednotil doprinos k preučevanju Salone in Dioklecijanove palače treh francoskih arheologov, ki so pomembno zaznamovali tudi francosko arheologijo: Jacques Zeiller, Charles Diehl in André Grabar. Ivanka Petrović je osvetlila delo hagiografa Victorja Saxerja, sledi pa še šest prispevkov, ki se posvečajo nekaterim drugim za arheologijo, jezikoslovje, zgodovino in kulturno dediščino obeh držav pomembnim osebnostim (kot npr. Antoine Meillet, André Vaillant in Henri Bégouën).

Knjiga osvetljuje sodelovanje med hrvaškimi in francoskimi znanstveniki, ki tako ali drugače sega v 12. stoletje, traja pa še danes. Delo enih in drugih se lepo dopolnjuje, kar kažejo rezultati raziskav, ki mečejo na marsikakšen problem povsem novo luč in ki bi jih brez sodelovanja ne bilo mogoče izpeljati.

Marjeta ŠAŠEL KOS